

CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA SECULARIZARE ȘI ANTICLERICALISM III ROMANUL ROȘU ȘI NEGRU DE STENDHAL

OVIDIU HOREA POP*

ABSTRACT. *Considerations Regarding Secularisation and Anticlericalism III – Stendhal’s Novel The Red and The Black.* Stendhal’s novel *The Red and the Black* was published at the end of Restoration, as the French call the period after the Congress in Wien and the fall of the last Bourbon (1815-1830). The book represents a portrait of the time, and in the following pages we will try to outline the anticlerical character and elements presented in the novel; Stendhal is not anticlerical per se, he just detaches himself from the Church and regards it with contempt. Stendhal’s books were read by millions of readers and they contributed to the spread of a common idea about the Church: a hypocrite Church, a Church that confuses politics with religion, citizens that use the Church in order to get to powerful positions, to assets and pleasures.

Keywords: *anticlericalism, secularization, French Restoration, Stendhal, The Red and the Black*

REZUMAT. *Considerații cu privire la secularizare și anticlericalism III – romanul Roșu și negru de Stendhal.* Romanul *Roșu și negru* al lui a apărut la sfârșitul Restaurației cum este denumită în Franța, perioada de după Congresul de la Viena și căderea ultimului Bourbon (1815-1830). Cartea reprezintă o frescă a perioadei, iar în paginile următoare încercăm să schițăm caracterul și elementele anticlericale prezentate în roman, Stendhal nu este un anticlerical propriu-zis, ci doar se situează la distanță de Biserică și o privește cu dispreț. Cărțile lui Stendhal au fost citite în să de milioane de cititori și au contribuit la răspândirea unei idei comune despre Biserică: o Biserică ipocrită, o Biserică care confundă politica și religia, cetățeni care se folosesc de Biserică pentru a ajunge la putere, la bogății și la plăceri.

Cuvinte-cheie: *anticlericalism, secularizare, Restaurație, Stendhal, Roșu și negru*

---

* Conf. univ. dr., Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, Facultatea de Teologie Greco-Catolică, Departamentul Oradea. Email: popovidiu2002@yahoo.it.

1. Considerații generale asupra perioadei aflate în studiu

La înfrângerea lui Napoleon, aliații l-au adus pe tronul Franței pe Ludovic al XVIII-lea din dinastia Bourbon, proclamat rege cu mai mulți ani înainte, și s-a încercat o revenire la situația de dinainte de 1789, conform principiilor stabilite la Viena de către Sfânta Alianță. Această tentativă s-a demonstrat falimentară, eșecul fiind evident chiar și în domeniul religios. Odată cu urcarea pe tronul Franței, Ludovic al XVIII-lea a început tratative cu Scaunul Apostolic pentru refacerea situației ecleziastice de dinainte de Revoluția Franceză. Rodul acestor tratative s-a materializat în *Concordatul* din 17 iunie 1817, care-l abroga pe cel din 1801 semnat de generalul Bonaparte în calitate de Prim Consul. Juriștii Consiliului de Stat au declarat necesar votul Camerei pentru a da valoare legală *Concordatului*. În fața opoziției catolicilor și a liberalilor, care deplângeau amestecul pontifical în politica internă a Franței, ministrul Lainé decide să renunțe la proiectul de lege. Astfel, în Franța bourbonică, s-a păstrat situația ecleziastică din timpul lui Napoleon. Totuși, au fost operate aproape tacit și mici schimbări, cum ar fi înmulțirea episcopilor, ajungându-se la 80 dintre care 14 arhiepiscopii; s-au organizat Seminariile, s-a mărit onorarul preoților și au fost recunoscute legal ordine religioase.

Situația aceasta paradoxală își avea originea în nostalgia provocată de *Sanctiunea Pragmatică* din Bourges din 4 iulie 1438, când deciziile adunării clerului au fost promulgate drept legi de stat și s-au constituit drept fundament al *galicanismului*. Din această perioadă s-a afirmat în Franța ideea de Biserică națională și Biserică de stat, prin măsuri care să apere Franța de amestecul Scaunului Apostolic. În acest spirit a fost semnat *Concordatul* din 1516¹. Mai târziu, în epoca revoluționară, Biserica franceză n-a fost în măsură să reacționeze la timp în fața inițiativelor provenite din partea revoluționarilor. Ne gândim în primul rând la *Constituția Civilă a Clerului*, aprobată la 12 iulie 1790, considerată în contrast cu *Concordatul* din 1516, deoarece rupea legătura necesară cu Papa. Pius al VI-lea a intervenit printr-o luare de poziție în consistoriul din 29 martie 1790, condamnând lucrările Adunării. Intervenția Papei nu a impresionat opinia publică, declarațiile lui nu provocau emoții în Franța tocmai datorită *galicanismului*. Papa s-a pronunțat împotriva *Constituției Civile* la 9 iulie 1790 și i-a cerut și regelui să nu aprobe *Constituția Civilă*. Scrisoarea Papei, datată în 10 iulie a ajuns la Paris în 23 iulie, însă prea târziu, deoarece cu o zi înainte Ludovic al XVI-lea semnase *Constituția Civilă*. Episcopatul francez era galican și nu era favorabil Scaunului Apostolic, prin urmare, ultima instanță a Bisericii nu era Papa, ci Conciliul ecumenic.

---

¹ Despre galicanism: Martina, G., *La Chiesa nell'età dell'assolutismo*, pp. 186-201.

S-a cerut și s-a impus jurământul pe *Constituția Civilă* în 27 noiembrie 1790. Regele a jurat la 26 decembrie și apoi s-a cerut să fie susținută cu toate forțele constituția aprobată de Adunarea națională și acceptată de rege. La jurământ, din 160 de episcopi au jurat șapte. După refuzul jurământului s-a verificat fenomenul fugii. Revoluționarii erau siguri că preoții simpli vor ceda, deoarece fuseseră de partea revoluției, acum însă erau fără episcopi și fără nicio indicație explicită de la Roma².

Evenimentele și situația din Paris s-au precipitat, iar în urma campaniei militare din Italia, care favoriza afirmarea generalului Bonaparte, devenit omul forte în urma loviturii de Stat din 10 noiembrie 1799, dar mai ales după victoria de la Marengo din 14 iunie 1800, Primul Consul insistă să se organizeze tratative în vederea reconcilierii religioase. *Concordatul* i-ar fi permis lui Bonaparte de a se servi de Biserică ca să-și consolideze propriul regim; pe de altă parte, Biserica chiar permițând concesiile necesare, pentru a ajunge la tratatul dorit trebuia să-și păstreze independența spiritualului în fața amestecului temporalului.

Acordul, convenție între Pius al VII-lea și guvernul francez cuprindea un preambul și șaptesprezece articole. Ceea ce ne interesează este art. 3 care afirmă: *Titularii episcopiiilor își vor da demisiile; în caz de refuz, Papa va prevedea substituirea lor. Primul Consul va numi episcopii, cărora Sfântul Părinte le va acorda instituția canonică, episcopii vor numi parohii cu acordul guvernului (art. 4, 5, 10) iar episcopii și parohii vor jura fidelitate guvernului (art. 6, 7)*. Prestigiul Bisericii și al papalității a crescut deoarece revoluția, care dorea să se emancipeze față de Roma și să regleze viața Bisericii după bunul său plac, a trebuit să accepte că nu putea s-o facă fără Papă. Erau condamnați nu numai jurații ci și cei ce aparțineau *Vechiului Regim*, deoarece *Concordatul* consacra primatul de jurisdicție al Papei, contestat de către galicani. Astfel, nu numai că se recunoștea Papei dreptul de instituire a episcopilor ci și pe acela de a-i depune cu o decizie fără precedent³.

Toate aceste măsuri au drept reacție atacuri violente din partea dușmanilor tronului și altarului: ziare, pamflete, cântece. Episcopii nu pot să se bucore de starea episcopiiilor lor și se plâng de situația trăită: slăbirea disciplinei ecleziastice, scăderea numărului vocațiilor, parohii fără păstor, influența cărților și a publicațiilor dubioase, tineri care își pierd credința din cauza atmosferei nesănătoase din licee, colegii și școli. Dacă aristocrația se apropie de credință, burghezia rămâne volteriană, iar lumea satului rămâne fidelă practicilor religioase, însă mai mult din tradiție și din obișnuință decât din convingere profundă. Protecția politică a guvernelor regale se va demonstra impotentă în lupta pentru recâștigarea sufletelor și uneori va compromite lucrarea misionară a unor apostoli autentici. Legând clerul

² Mezzadri, L., *La Chiesa e la rivoluzione francese*, pp. 57-90.

³ *Ibidem*, pp. 157-158.

de politica contrarevoluționară, *Restaurația* va provoca o violentă opoziție anticlericală, clerul fiind cel care va plăti oalele sparte. În ciuda aparențelor și a iluziei, Biserica franceză se găsește într-o situație critică.

Despre nobilimea emigrată, reveniți cu Ludovic al XVIII-lea, s-a spus că nimic n-a uitat și nimic n-a învățat. În realitate, concepțiile politice și religioase ale aristocrației s-au modificat mult. Nenorocirile suferite, contactele cu mediile străine, ura față de revoluție, considerată produsul iluminismului, au readus la catolicism nobilimea care înainte de 1789 era libertină, sceptică și pătrunsă de filosofia luminilor. Nivelul de creștinărie la acea dată a putut fi constatat de cardinalul Pacca (1756-1844), nunțiu apostolic la Koeln, cu ocazia vizitei sale la Koblenz, când în toată armata lui Condé, n-a putut conta pe mai mult de zece nobili care să se supună obligațiilor pascale. Acum convertirile se succed rapid, iar cea mai răsunătoare este cea a contelui d'Artois (viitorul Carol al X-lea), care cu obișnuita lipsă de măsură trece de la o extremă la alta și multiplică demonstrațiile unei evlavii pe care persoanele cu bun simț le-ar fi preferat mai discrete. În realitate, nu în cazul tuturor întoarcerea la evlavie reprezintă un sentiment religios sincer: avem de-a face cu interese de clasă și interese politice.

Emigranții s-au convins de faptul că, cauza lor era una cu cauza religiei și la fel cu cea a monarhiei, astfel încât abandonând-o pe prima și opunându-se celei de-a doua au contribuit la ruina Bisericii și a tronului, în definitiv făcându-și sieși daune. Încercările comune și persecuțiile suferite i-au apropiat pe unii de alții. Efortul lor trebuia să tindă în vederea restaurării autorității acestor două puteri cu respectivele privilegii. Devin în acest fel conservatori și clericali. Acest lucru echivala cu împingerea către partea opusă a burgheziei, beneficiara revoluției și care nu dorea deloc să-și abandoneze pozițiile câștigate.

Fără să atingă nivelul fratelui său în manifestări religioase, deoarece morala sa se inspiră mai mult din Horațiu decât din Evanghelie, convertirea lui Ludovic al XVIII-lea rămâne superficială, iar el un sceptic. Totuși, realismul său politic îl va convinge, că catolicismul rămâne o mare forță socială, iar sprijinul său este indispensabil asigurării stabilității tronului.

În Franța, *Restaurația* n-a dus la o pacificare politică de durată. A fost prea bruscă și prea imediată pentru o generație crescută într-o epocă revoluționară, pătrunsă de ideile lui Voltaire și Rousseau. Acum, în fața nobilimii se plasau nu numai burghezia ci și muncitorimea, nemulțumiți de condițiile lor sociale. Din punct de vedere religios, tendințele galicane n-au fost abandonate. Atunci când regele Carol al X-lea, susținătorul Bisericii, a abolit libertatea presei și a dizolvat Camera, a izbucnit revoluția din iulie 1830. El a fugit în exil și a fost proclamat rege

Ludovic-Filip d'Orleans. Această revoluție a avut, cel puțin la Paris, un caracter anticlerical, pentru ca mai apoi lucrurile să se întoarcă la normalitate.

În Franța se revelează existența a numeroase și radicale contraste politice și sociale în rândul populației. Chiar și din punct de vedere religios exista o ruptură între perioada iluminismului și revoluție. Pe lângă credința înrădăcinată în populație, se răspândește în orașe și sate, și nu numai la burghezia înstărită, ci și la populația simplă, indiferența religioasă, necredința declarată și sentimentul antireligios. O serie de oameni valoroși se ocupă de reabilitarea creștinismului în ochii contemporanilor și încearcă să reconcilieze spiritul religios cu cultura.

2. Situația religioasă în timpul *Restaurației*

În Franța se confruntă două concepții care determină două poziții opuse. Pe de o parte avem punctul de vedere exprimat de Félicité de Lamennais, iar pe de altă parte cel al arhiepiscopului de Paris, Quélen și a nunțiului Lambruschini.

La începutul anului 1829, Félicité de Lamennais (1782-1854) a expus în opera sa *Des progrès de la Révolution et de la lutte contre l'Eglise* punctul său de vedere critic față de tendința exagerării autorității civile, prin care Biserica devenea serva Statului. Desigur, el considera ca principalul vinovat *galicanismul* și menționa că ar trebui înlocuit de un regim de libertate, în măsură să restabilească vechea alianță dintre cele două puteri. Astfel, era condamnată politica guvernului regal și pasivitatea episcopilor numiți de guvern, aleși pentru această misiune întrucât erau utili scopului⁴.

Acest servilism arătat Statului va reliefa rapid consecințe fatale. Arhiepiscopul Parisului a răspuns printr-o scrisoare pastorală condamnând teoriile lui Lamennais, considerate ca orientate să destabilizeze societatea din temelii. El va provoca replica lui Lamennais, care a răspuns prin două scrisori adresate arhiepiscopului și cu un recurs adresat Papei Pius al VIII-lea. Papa s-a abținut să se pronunțe oficial în conflictul dintre Lamennais și Quélen.

Apărător al legitimității și al regimurilor autoritare, prin urmare legat de conservatori, nunțiul Lambruschini era de acord cu politica arhiepiscopului, chiar dacă deplângea *galicanismul*. În rapoartele trimise Sfântului Scaun, informațiile erau condiționate de propriile preferințe și de punctul de vedere personal. El vorbea de crize, definite indispensabile, nutrea speranța în ajutorul divin, care va servi la întărirea puterii regale. Atunci când în 28 iulie 1830, Parisul se răscoală,

---

⁴ Marina, G., *La Chiesa nell'età del liberalismo*, p. 134.

nunțiu dădea sigură victoria regelui. Deoarece Biserica a fost înregimentată regimului monarhiei legitime a trebuit să plătească consecințele respectivei alianțe. La revoluția din iulie mulțimea a invadat palatul arhiepiscopal, noviciatul iezuiților, casa misionarilor francezi. Arhiepiscopul a scăpat din pericol cu ajutorul medicului care îl ascundea. Este acuzat că l-a încurajat pe Carol al X-lea. Preoții nu pot să iasă în public în haină preotească fără riscul de a fi agresați. Bisericile sunt ținute închise pe timpul săptămânii și se deschid doar duminica. Episcopii din Reims, Nancy și Besançon fug în exil. Ziarele și pamfletele se dezlănțuie împotriva „oamenilor negri”, iar teatrul prezintă opere cu titluri provocatoare.

Puterea este preluată de burghezia liberală, sceptică și volteriană, anunțându-se reacția antireligioasă. În ochii liberalilor, Biserica apărea dușmana libertății, fiind acuzată de a fi dispusă să se alieze cu aristocrația în vederea restaurării puterii absolute și a *Vechiului Regim*. Ca să se apere, burghezia se așază în fruntea mișcării anticlericale.

Pe de altă parte, Europa este străbătută de febra miraculosului, care acționează ca o ordaie în fața cruzimii revoluționare. *Restaurația* arată atracție către miraculosul abundent, conform nevoilor sale de o teologie a „vizibilului” dar care devine o pradă ușoară pentru volterieni. În Franța, miraculosul trebuie să fie întâi de toate semnul vizibil al politicului. Douăzeci și cinci de ani de stăpânire a răului absolut, răspândit de Revoluție și de Imperiu, n-au triumfat asupra celor o mie opt sute de ani ai monarhiei creștine. De aceea, restabilirea monarhului preacreștin este un semn miraculos. Chateaubriand va lansa și el o expresie celebră: *Tronul sfântului Ludovic fără religia sfântului Ludovic este o ipoteză absurdă*. J. De Maistre în *Considerații despre Franța (1796)* spune: *Trebuie să vedem între cauzele acestei memorabile revoluții un acord ce nu se regăsește deloc în ceea ce se operează prin mijloace ordinare (...) și că ne induce natural și mai ales noi să ne referim la un agent mai mult decât uman, care nu pare explicabil într-un alt mod*. Cartea aceasta exprimă unele reflecții cu privire la Revoluția franceză. Ea se face vinovată de două mari delict: războiul împotriva creștinismului, care constituie și o adevărată trădare a misiunii istorice a Franței și ghilotinarea regelui Ludovic al XVI-lea. Ororiile revoluției constituie pedeapsa divină asupra Franței păcătoase. Prin urmare, supranaturalul rămâne unica explicație a ceea ce rămâne neexplicat⁵.

S-a dorit repararea profanării mormintelor regale prin mutarea relicvelor de la Saint-Denis în bazilica regală la 26 mai 1819 în prezența a 14 arhiepiscopi și episcopi, ceremonie prezidată de cardinalul Perigord. Cu această ocazie este expusă o adevărată teologie politică: *Ca francezii ce acțiuni de grație trebuie să aducem acestor oameni apostolici cărora Franța datorează nu doar convertirea sa, ci*

⁵ Art. *De Maistre Joseph.*, în DTC, col. 1663-1678.

și civilizația sa; nu numai credința sa, ci și existența sa socială; nu numai primii săi păstori, ci primii săi legislatori, primii săi institutori, care fondând între noi creștinismul au pus primele baze ale tronului și au pregătit cu sfatul și exemplele lor regatul patern al regilor noștri creștini... Franța este un regat edificat de episcopi și este atât de bine constituit încât trăiește după patrusprezece secole și n-a putut să se clatine un moment fără să se miște lumea, astfel încât să se poată spune, într-un fel, că se sprijină pe religie, că se bazează pe piatra solidă și că Statul, ca și Biserica, s-a stabilit pe fundamentul apostolilor (*super fundamentum apostolorum* Ef. 2, 20)⁶. Cu alte cuvinte fără un rege preacreștin nu există o Franță „civilizată”. Anticlericalismul trecea drept o specialitate iacobină, apoi liberală, tot de stânga, pentru ca apoi să se descopere și la cei de dreapta, printre contrarevoluționari, foști emigranți nobili sau preoți rezistenți. Sensibilitățile janseniste se ridică vehement împotriva restabilirii iezuiților de către papa Pius al VII-lea în august 1814. Se dezvoltă mitul complotului iezuit împotriva ordinii sociale, la care au contribuit mai mulți autori, fideli principiilor janseniste. Tabaraud, preot rezistent și emigrat în Anglia, scrie lucrarea *Du Pape et des Jésuites* (1814). Evenimentul care face senzație este restabilirea iezuiților după o lungă perioadă de interdicție. Autorul menționează că, iezuiții își arătaseră condescendența față de filosofii care au deschis calea Revoluției și către autorul reînființării lor, acel Papă care a sărăcit Biserica Franței prin *Concordat*. Exasperarea este deplină cu legea sacrilegiului (1825), devenită simbol al triumfului „partidului preot”⁷. Conteles Montlosier (1755-1838), deputat al nobilimii din Alvernia, a pronunțat la 8 ianuarie 1791 o frază memorabilă în contextul discuțiilor despre salarizarea clerului, dar în cazul episcopilor: *Dacă li se ia crucea de aur, vor lua o cruce de lemn: este o cruce de lemn cea care a salvat lumea*. Montlosier s-a orientat împotriva nobilimii pentru a apăra religia în numele unui creștinism rațional. Ținta oferită drept răzbunare a istoriografiei ecleziastice, va pune anticlericalismul ori datorită unui galicanism radical ori datorită inevitabilelor imfamii. El este cel care a transmis istoriei termenul „partidul preot” și datorită lucrărilor sale polemice: *Mémoire à consulter sur un système religieux et politique tendant à renverser la religion, la société et le trone* (1826) sau *Les Jésuites, les Congrégations et le partiprete en 1827*.

Montlosier denunță amestecul preoților, mai ales a iezuiților care încearcă să adune catolicii mai influenți într-o societate secretă (Congregația), ultramontanismul (legături strânse cu autoritățile romane) și impunerea unor practici religioase (postul, ajunul, adorații prelungite) destinate să cadă repede din preferințe odată terminate misiunile. Astăzi se știe că, trebuie făcută distincția între adevăra-

⁶ Migne, LXXIV, col. 694.

⁷ Plongeron, B., *Da Napoleone a Metternich: una modernità in stato di blocco*, în *Storia del Cristianesimo*, vol. 10, pp. 554-638.

ta Congregație și Ordinul Cavalerilor credinței. Congregația a fost fondată în 1801 de un iezuit bătrân și a regrupat tineri aparținând nobilimii și burgheziei ce doreau să se consacre devoțiunii și Sfintei Fecioare. Desființată de Napoleon în 1809, va fi reînființată de un alt iezuit în 1814, se extinde cu filiale în provincie și cuprinde aristocrați, magistrați, armată cu serviciu în favoarea prizonierilor, bolnavilor și a „presei bune”. Credința expusă la compromisuri politice provine de la societatea secretă a Cavalerilor credinței, creată în 1810 din inițiativa contelui Ferdinand de Bertier, integrat bine în mediul congregaționist.

Lucrul cel mai grav îl constituie faptul că, din moment de ieziții sunt prezenți în toate aceste asociații, congregaționistii sunt numiți „ieziți în haină scurtă”, ei coagulează anticlericalismul în toate formele sale. Anticlericalismul de dreapta, orchestrat de Montlosier, se unea cu cel al liberalilor. Mitul „partidul preot” se înrădăcina în populațiile supuse unei campanii de reîncreștinare sub semnul misiunilor diecezane. Misiunile, conform ordinului din 25 septembrie 1816, au fixat destinațiile lor la parohiile rurale fără preot. Adeseori, între 1815-1830, misiunile au fost deviate de la scopul inițial pentru a se ocupa de orașe, mobilizând autoritățile civile și militare la organizarea lor. Reîncreștinarea spectaculoasă a maselor s-a transformat rapid în ritualuri politico-religioase, în baza unei ceremonii neschimbate. Preocuparea de a apăra dimensiunea religioasă a societății se prezenta frecvent drept o tactică discutabilă și greșită din punct de vedere istoric. Promotorii acestor campanii nu concepeau posibilitatea unei alte forme de societate creștină, diferită de cea a *vechiului regim*, idealul creștin putându-se aplica doar într-o singură formă univocă. Cei care repetau maselor adunate în câmpiile franceze cu ocazia misiunilor populare: *Vive la France, vive le roi! Toujours en France les Bourbons et la foi!* nu posedau un sens istoric profund. Se va ajunge la ceremonia de consacrare regală de la Reims și la pedeapsa capitală împotriva sacrilegiului⁸.

Ce presupuneau misiunile? Timp de cinci sau șase săptămâni, misionarii, asistați de confesori, deschid solemn, cu o procesiune la care participă trupele armate, perioada misiunii, care va fi terminată prin ridicarea unei cruci monumentale. Activitățile zilnice prevăd reculegeri, exerciții de pietate, ispășiri, mărturisiri în funcție de ziua prevăzută pentru vârsta, sexul și profesia. Se cereau ceremonii de ispășire, reparare, consacrare și reuniuni pentru arderea cărților păcătoase. Cu excesele sale, campania de reîncreștinare dusă de misiunile interne irită foarte mult datorită triumfalismului unei Franțe catolice, și deplânge un dezacord profund cu epoca sa.

În paralel precum rezultă din diferite izvoare, s-au difuzat între 1815 și 1825, un mare număr de opere ale lui Voltaire și Rousseau. Astfel, în această perioadă, s-au pus în vânzare 1 598 000 de exemplare din operele lui Voltaire, 480 000

⁸ Martina, G., *La Chiesa nell'età del liberalismo*, p. 109.

de exemplare din operele lui Rousseau și 207 900 de exemplare ale altor scriitori din secolul al XVIII-lea⁹. Vizat în primul rând era tineretul, iar cele mai bune colegii din Paris, precum și universitățile erau dominate de necredința de tip volterian. În acest punct se poate constata câtă dreptate a avut Secretarul de Stat, Consalvi, care afirma că Revoluția, departe de a constitui o paranteză ușor de închis în istorie, a dat impuls unei mișcări ireversibile și prin urmare trebuia renunțat la procesul de reîntoarcere la starea lucrurilor din 1789, deoarece revoluția a făcut în politică ceea ce poporul a făcut, schimbând fața pământului¹⁰.

3. Stendhal, anticlericalismul și *Restaurația*

Romanul *Roșu și Negru* a apărut în 1830¹¹ și a fost ambientat de autor în Burgundia, departamentul Franche-Comté, o regiune situată în estul Franței, la granița cu Elveția. Chiar dacă avem narată o poveste de dragoste, rămânem impresionati, la o lectură mai atentă, de forța și precizia cu care Stendhal descrie perioada *Restaurației*, noi surprinzând aspectele anticlericale.

Cititorul intră în contact cu primul personaj al romanului, încă de la primele pagini, primarul localității Verrières, domnul de Rênal. Este descris ca fiind plin de un aer de mulțumire de sine și de înfumurare amestecată cu un nu știu ce mărginit și nu prea isteț (p. 8). A devenit primar o dată cu *Restaurația* și a început să se rușineze de faptul că este industriaș. Pe de altă parte, familia lui este de origine spaniolă și s-a stabilit în regiune înainte de cucerirea lui Ludovic al XIV-lea.

Notăm de la început cum lumea *Restaurației* este foarte divizată, fiindu-ne prezentați locuitorii împărțiți între liberali și ultraregaliști, cu ocazia împărțirii crengilor rezultate din tăierea castanilor plantați să flancheze promenada publică, aprobată la Paris de către ministrul de interne. Diviziunea acesta se observă și în rândul clerului: preotul Masslon fiind trimis de la Besançon să supravegheze fețele bisericesti din împrejurimi (p. 12). Oamenii sunt educați în promovarea unui formalism. Astfel, primarul nu dorește ca numele său să apară în registrul unui librar cu faimă liberală (p. 46), iar abonamentul la o carte cere să fie făcut pe numele unui servitor (p. 47). *Din povestirile subprefectului, al domnului Valenod sau ale altor prieteni ai casei- în legătură cu lucrurile petrecute sub ochii lor, semăna foar-*

⁹ Deja înainte de Revoluția franceză, cartea religioasă nu mai deținea monopolul producției de carte în Franța. Mezzadri, L., *La Chiesa e la rivoluzione francese*, pp. 23-37.

¹⁰ Martina, G., *La Chiesa nell'età del liberalismo*, p. 104. Comparația cu poporul a făcut-o în scrisoarea către Della Genga, viitorul Leon al XII-lea. Id. P. 150.

¹¹ Stendhal, *Roșu și Negru, cronica anului 1830*, Editura Dacia, 1971.

*te puțin realitatea cu părerile acestora: dacă o faptă oarecare i se părea minunată, tocmai ea era defăimată de cei din jur. (p. 48). În continuarea celor afirmate mai sus se spune că: oamenii se tem să fie destituiți. Lichelele caută sprijin în congregație, iar ipocrizia a progresat grozav, până și în păturile liberale. Pentru oameni singurele plăceri rămase: cititul și agricultura. În viziunea autorului, situația nu este mai bună nici la persoanele din lumea clericală. Și în acest caz, caracteristica dominantă a procesului de formare o constituie formalismul. Astfel, soția primarului, doamna de Rênal, *dacă ar fi primit măcar un dram de cultură, natura-lețea și voiciunea gândirii i-ar fi ieșit la iveală. Dar, în calitatea ei de moștenitoare, fusese crescută la preacuvioasele călugărițe de la Sacré-Coeur, însuflețite de-o ură pătimașă împotriva francezilor, dușmani ai iezuitismului.. Doamna de Rênal avusesse destul bun simț să uite curând, ca pe ceva absurd, tot ce învățase la mănăstire; dar, cum nu pusese nimic în loc, ajunsese să nu mai știe nimic. Lingușirile care i se adresaseră de timpuriu, în calitatea ei de moștenitoare a unei mari averi, și o înclinare statornică spre evlavie pătimașă îi făuriseră un fel de a trăi cu totul lăuntric. Sub aparența unei desăvârșite îngăduințe și a unei depline renunțări de a-și exercita voința, pe care soții din Verrières o dădeau drept pildă soțiilor lor, și care constituia mândria domnului de Rênal, purtarea ei obișnuită era, de fapt, rezultatul celei mai trufașe firi. (p. 42).**

Pe promenada *Drumul Credinței* aflăm de vizita de la Paris a domnului Appert, recomandat de marchizul de la Mole, cel mai bogat om din ținut, preotului paroh. Appert dorește să viziteze închisoarea și Așezământul pentru săraci, administrate gratuit de către primar și de către proprietarii mai de seamă din ținut. Aspect interesant de notat este faptul cum Appert, probabil liberal, era recomandat de un nobil conservator. Vizita i-a nemulțumit pe primar și pe directorul Așezământului pentru săraci, Valenod, deși aceștia făceau politică conservatoare. Concluzionăm că politica conservatoare era divizată, iar în fața provocărilor ulterioare nu se vor prezenta uniți.

În acest context este introdus în scenă Julien Sorel, fiul unui chereștegiu, care a studiat teologia cu preotul său paroh, cu gândul să intre în Seminarul teologic în vederea preoției. El urma să se ocupe de educația celor trei copii ai primarului, mai mult din ambiția primarului de a-l depăși pe Valenod, care nu și-a luat preceptor la copii. Domnul de Rênal dorea să-și facă fiii: pe unul ofițer, pe al doilea magistrat, iar pe cel de al treilea preot. Julien Sorel l-a câștigat de partea sa pe bătrânul preot și paroh local Chélan învățând pe de rost *Noul Testament* în latinește, dându-și seama că de asta depinde soarta lui viitoare (p. 25). De asemenea, știa cartea *Despre Papă* a lui Joseph de Maistre, dar nu credea deloc în niciuna. Comportamentul ipocrit se vede și atunci când se hotărăște să treacă întâi pe la

biserică și apoi să meargă la primar ca să-și ia în primire misiunea. El va înceta brusc să vorbească despre Napoleon și spunea că are de gând să se facă preot, învățând la joagărul tatălui său Biblia în latinește. Bătrânul preot își pierde timpul seara învățându-l teologia, Julien vrând să izbândească în viață cu orice preț, adică să plece din locul natal pe care îl ura. A înțeles că, dacă Napoleon a cucerit lumea cu spada, acum în noua epocă este nevoie de preoți care câștigă fabulos și prin urmare de aici insistența de a se face preot (p. 30). Mai târziu, fiind în slujba marchizului, i se cere să istorisească cinstit toate micile întâmplări din viața lui. Fiindcă i se cerea adevărul, Julien a spus totul, ascunzând doar două lucruri: *admirația lui fanatică pentru un om pe care marchizul nu-l putea suferi și desăvârșita lui lipsă de credință, care nu se prea potrivea unui viitor preot* (p. 288).

La discuțiile din casa primarului, Julien a observat cât de mult se deosebește realitatea de părerile celor prezenți și angrenați în discuții. El a început să născocească cuvintele unei fățarnicii viclene. Cum s-a ajuns ca un om simplu și extrem de limitat din punct de vedere cultural să dobândească succes la doamna Rênal? În primul rând a găsit în locul lingușirilor stăruitoare și mieroase de la mănăstirea iezuită un hohot de râs, un dat din umeri sau o maximă trivială atunci când simțea nevoia să împărtășească cu soțul ei vreun necaz. Ea își închipuia că toți bărbații sunt ca soțul ei: grosolănia și nesimțirea brutală față de tot ce nu aducea bani, ranguri sau decorații și ura oarbă împotriva oricărui fel de judecată care era contrară. Mărinimia, noblețea sufletească, omenia i se părură încetul cu încetul că nu există decât la preotul acesta tânăr. (p. 43) Datorită totalei inculturii, doamna de Rênal îl vedea pe Julien un om de seamă și era convinsă că pentru un om de seamă locul există gata pregătit; monarhia și Biserica au nevoie de el.

Restaurația a dorit să facă un amestec între vechi și nou. Stendhal ne prezintă în paginile romanului vizita regelui la Verrières, iar politica și religia se întrepătrund foarte bine: *manufacturile prosperă, partidul liberal devine milionar, aspiră la putere și va ști să facă din orice o armă împotriva noastră. Să ne gândim deci la interesul regelui, al monarhiei și, mai presus de toate, la interesul sfintei noastre Biserici*. Cu ocazia acestei vizite primarul trebuie să pregătească o mare ceremonie religioasă. Apoi, regele nu dorește să treacă prin Verrières fără să viziteze faimoasele moaște ale sfântului Clement, păstrate în apropiere la Bray-le-Haut. Mănăstirea unde se păstrează moaștele a fost distrusă de revoluție, însă a fost refăcută în perioada *Restaurației*. În capela unde se păstrau moaștele au intrat douăzeci și patru de fete din cele mai alese familii, episcopul, părintele Chélan, Julien și regele. Episcopul a cerut fetelor într-un mic discurs să-i urască pe cei fără de credință și să fie credincioase lui Dumnezeu. Regele a permis ca fetelor ce-l însoțiseră în capelă să poarte o panglică roșie cu următoarele cuvinte brodate: ură celor fără credință, adorație veșnică.

Așezând la loc mobilierul în odaia unde fusese găzduit marchizul La Mole, Julien a găsit o cerere ce-i fusese adresată marchizului pentru obținerea biroului de loterie din Verrières, biroul rămânând vacant în urma îmbolnăvirii titularului. Și din analiza acestei cereri se poate deduce legătura strânsă dintre religie și politică¹². Julien comentează că aceasta ar fi calea de urmat pentru avansări.

În paginile romanului găsim numeroase referințe la Seminar și la formarea preoțească. În al său "Journal" Stendhal scrie: *Je remarque la physionomie basse et quelquefois méchante des prêtres: ceux qui avaient la meilleure avaient l'air stupide*. Directorul Seminarului este preotul Pirard, un jansenist, privit cu simpatie de către autor. *Oamenii de rând, orbiți de patima banului, nu puteau înțelege că numai în sinceritatea lui găsisse părintele Pirard puterea trebuincioasă să lupte șase ani împotriva Mariei Alacoque, împotriva congregației Sacré-Coeur, împotriva iezuiților și a episcopului său* (p. 220). Observăm dezbinarea clerului și sentimentele antiiezuite la clerul jansenist. În perioada *Restaureției*, iezuiții încearcă să organizeze Congregația prin implicarea a numeroase personaje importante. Forța acestei organizații rezultă din faptul că la un moment dat aceasta decide ruinarea unui tipograf și a tipografiei și reușesc (p. 132). Pirard l-a sfătuit pe Julien să nu intre în nicio asociație sau congregație secretă (p. 183). O atmosferă greoaie apasă asupra clerului lipsit de simpatii iezuite¹³. *După 15 ani de muncă, mă aflu în pragul plecării mele din casa aceasta, păcatul meu e că le-am acordat seminariștilor libertatea de a-și hotărî ei singuri soarta și că nici nu am ocrotit, nici nu m-am pus în calea asociației aceleia secrete despre care mi-ai povestit la spovedanie* (p. 206). Pirard părăsește dioceza întrucât era tracasat de confrății preoți care îi furau lemnele sau îi otrăveau câinele (p. 213). Biserica este folosită pentru a se îmbogăți: vicarul Frilair a sosit în episcopie cu doisprezece ani în urmă cu un geamantan sărac, iar acum era unul din cei mai bogați proprietari din județ (p. 210).

Preotul Pirard era apreciat mai mult datorită rigorii morale pe care și-o impuse, fiind *sincer, cucernic, neintrigant, devotat îndatoririlor sale* (p. 209). El spu-

¹² Iată textul cererii: „Domnule marchiz, Am avut toată viața principii religioase. Pe vremea asediului din 93, afurisită fie-i amintirea, am fost la Lyon, expus loviturii ghiulelelor. Iau sfânta cuminecătură; mă duc în toate duminicile la slujba de la biserica parohială. Nu am lipsit niciodată de la slujbele de Paști, nici chiar în anul 93, afurisită fie-i amintirea. Bucătăreasa mea – înainte de revoluție aveam slugi – bucătăreasa mea gătește de post vinerea. În plus, mă bucur de stima tuturor și, îndrăznesc să spun, pe merit. La procesiuni merg sub baldachin, alături de părintele-paroh și de domnul primar. La sărbătorile mai deosebite port o lumânare mare, cumpărată din banii mei. Adevărurile pentru toate acestea există la Paris, la Ministerul de Finanțe. Cer domnului marchiz biroul de loterie din, care nu se poate să nu rămână, peste puțin timp, vacant, într-un fel sau altul, titularul fiind foarte bolnav și altminteri votând cu dușmanii la alegeri etc. De Cholin.”

¹³ Nu știți ce tiranie apasă asupra noastră, a bieților provinciali, și mai ales asupra preoților care nu se au bine cu iezuiții (p. 223).

nea seminariștilor: *Vreți să vă bucurați de onorurile lumesti, de toate avantajele sociale, de plăcerea de a le porunci altora, de a vă bate joc de legi și de a nu fi pedepsiți, oricât ați călca în picioare totul? Sau năzuți la mântuirea veșnică?*(p. 219). *Părințele Pirard îl dusesse prin mai multe cercuri de janseniști. Julien fu mirat; în mintea lui, ideea religiei era strâns legată cu a fățarniciei și cu speranța câștigului bănesc. Îi admiră pe oamenii aceștia cucernici și severi care nu se gândeau la pungă* (p. 278). Lucrările de teologie folosite de către parohul său sunt scrise de Bossuet, Arnauld și Fleury, autori galicani sau janseniști.

În Seminarul din Besançon se formau un număr de trei sute douăzeci și unu de seminariști. Pirard îi împarte în felul următor: vreo opt sau zece seminariști trăiau în mireasma sfințeniei și aveau năluciri ca sfânta Tereza sau ca sfântul Francisc. Cei cu năluciri se aflau aproape veșnic la infirmerie; alții o sută uneau credința neclintită cu sânguința neobosită, muncind până la istovire; vreo doi sau trei se distingueau printr-un talent real; restul era alcătuit din ființe grosolane, fii de țărani cărora le plăcea mai mult să-și câștige pâinea rostind câteva cuvinte latinești decât să dea cu sapa (p. 186). În rândurile următoare suntem purtați în atmosfera din interiorul Seminarului, descrisă astfel: *...a fi primul la felurite cursuri de dogmă, de istorie bisericească etc., etc., predate la seminar, nu însemna pentru ei decât un păcat mareț. De la Voltaire încoace, de la guvernământul celor două camere, care nu sunt, în fond, decât neîncredere și cercetare personală și dau spiritului popoarelor prostul obicei de a nu se încrede, Biserica Franței a priceput, se pare, că adevărații ei dușmani sunt cărțile¹⁴. În ochii Bisericii, supunerea inimii e totul. Succesele cuiva la studii, chiar la cele sfinte, i se par suspecte, și pe bună dreptate. Cine-l va împiedica oare, pe omul superior, să treacă de cealaltă parte, ca Sièyes sau Grégoire? Tremurând, Biserica se agață de papă ca de singura ei salvare. Singur papa poate încerca să paralizeze cercetarea personală și, prin cucernicul fast al ceremoniilor de la curtea lui, să impresioneze spiritul plictisit și bolnav al oamenilor de lume* (pp. 186-187). Masa era sărăcăcioasă, hrana livrată seminarului era proastă și în valoare de optzeci și trei de centime. Intrarea în seminar pentru vizită se face pe bani. Ziarul liberal se vinde în Seminar cu treizeci de gologani numărul.

Continuând prezentarea spiritului ce domnea în interiorul seminarului, cititorul este edificat cu privire la preocupările tinerilor, dar mai ales cu privire la

¹⁴ Martina descrie situația clerului și a formării sale. *Programul seminariilor se lărgesc încet, dând spațiu autonom Scripturii și istoriei. Se caută să se formeze păstori bogați de viață interioară și fideli directivelor ierarhiei. Trebuie să adăugăm că progresele la studii nu au fost proporționale cu rapida dezvoltare a culturii, și că din cauza unui complex de factori, s-a accentuat, mai ales către sfârșitul secolului, o anumită limitare în privința formării. Izolarea față de societatea timpului respectiv a fost prețul pe care ierarhia l-a plătit în vederea realizării efortului de promovare intelectuală și morală a clerului, în Martina, G., *La Chiesa nell'età del liberalismo*, p. 69.*

activitatea formatorilor și influența lor asupra seminaristilor. Personajul principal, Julien Sorel, a trebuit să-și aleagă un duhovnic și l-a ales pe părintele Pirard. Imediat un seminarist, născut la Verrières, ca și el, i-a spus că ar fi dovedit mai multă prudență dacă l-ar fi ales pe Castanède, vicedirectorul seminarului. Observația l-a surprins pe Julien Sorel, deoarece el se credea un fățarnic desăvârșit (p. 185). Care erau preocupările acestor tineri seminarști, în prezentarea lui Stendhal? *Din clipa când își lepădau straietele de aba, ca să fie înveșmântați în sutane, educația li se mărginea la un respect imens și fără margini față de banii lichizi și peșin...fericirea, pentru seminaristiiăștia, ca și pentru eroii romanelor lui Voltaire, constă mai ales în a mânca bine (p. 192). Mai departe continuă în același ton: omul fericit e mai întâi de toate cel ce-a mâncat bine și apoi cel ce are o haină bună (p. 193). Seminarul este un lăcaș de pâri și răutăți, unde spionarea și denunțul între colegi este încurajat. Discuțiile dintre seminarști au drept temă cârnații și parohiile bogate, certurile dintre episcopi și prefecți, dintre primari și parohi (p. 197).*

O problemă nouă prezentată de Stendhal, specifică *Restaureției*, se referă la creșterea simpatiei față de papă. Desigur această expunere exagerează, atunci când scrie *că ființa atât de grozavă în ochii lor, ocârmuirea, nu avea putere reală și legitimă decât în virtutea împuternicirii date de reprezentantul lui Dumnezeu pe pământ. – Făceți-vă vrednici de bunătatea Papii, prin sfințenia vieții voastre, prin supunere oarbă, fiți ca un toiag în mâinile lui,... și o să căpătați un loc minunat, de unde veți porunci ca niște stăpâni, fără nici un fel de control, un loc de unde nu veți putea fi clintiți; un loc căruia ocârmuirea îi plătește o treime din ceea ce i se cuvine, iar credincioșii, îndrumați de predicile voastre, celelalte două treimi (p. 196). În această perioadă se naște curentul *ultramontan*, adică de a privi peste munți, cu speranță către Roma. Julien vedea ivindu-se ideea unui al doilea Dumnezeu, dar a unui Dumnezeu mult mai de temut și mult mai puternic decât celălalt; iar acest al doilea Dumnezeu era papa (p. 197).*

Biserica devine mai independentă față de Stat și strânge rândurile în jurul capului său, papa. Fenomenul acesta este unul dintre cele mai importante din viața Bisericii din secolul al XIX-lea. La nașterea și dezvoltarea *ultramontanismului* au contribuit mai mulți factori: *Concordatul* din 1801 cu consecințele sale neașteptate; pierderea caracterului sacru al Statului, care nu mai protejează Biserica, ba chiar vrea să elimine din viața socială influența religiei; activitatea unor scriitori cum ar fi De Maistre și Lamennais, care exaltă prerogativele papalității; tendința unor preoți de a căuta ajutor la papă în fața unor superiori imediați, cum ar fi episcopii¹⁵.

---

¹⁵ Martina, G., *La Chiesa nell'età del liberalismo*, p. 67.

Să mai insistăm puțin asupra activității Congregației în Franța acelor timpuri. Vicarul episcopiei de Besançon, Frilair, a organizat rețeaua congreghației din episcopie, iar scrisorile trimise la Paris făceau să tremure magistrații, prefectii, ba chiar și generalii din garnizoană (p. 209). Autorul descrie o reuniune nocturnă formată din nobili și cler în pregătire să lupte cu sorți de izbândă împotriva celeilalte tabere existente în Franța. *Trebuie să existe în Franța două tabere, dar două tabere nu numai cu numele, două tabere bine distincte, clar despărțite. Să știm pe cine trebuie să zdrobim. De-o parte ziaristii, alegătorii, opinia publică, într-un cuvânt tineretul și toți cei ce-l admiră* (p. 397). Pentru salvarea tronului, altarului și a nobilimii se consideră necesară alcătuirea unei forțe de cinci sute de oameni devotați. Cu alte cuvinte lupta se dă între *libertatea presei și existența noastră ca gentilomi*. Peste cincizeci de ani nu vor mai exista regi în Europa ci numai președinți de republici. Alături de ei vor pieri și preoții și aristocrații. Se exprimă părerea că, fără ajutorul clerului nu se va putea forma în Franța un partid înarmat. Din acest motiv s-a exprimat necesitatea restituirii bunurilor clerului, mai ales ale pădurilor, expropriate de către revoluție. În sprijinul alcătuirii unui partid înarmat s-a spus că pașii făcuți au fost înfăptuiți de Biserică cu ajutorul mișcărilor de rezistență din părțile apusene ale Franței. Se explică că numai clerul, îndrumat de Roma, știe să vorbească oamenilor de rând. Astfel, cincizeci de mii de preoți repetă aceleași cuvinte indicate de mai marii lor, oamenii vor fi mai mișcați decât toate versurile din lume¹⁶.

Julien este însărcinat să ducă un mesaj secret peste Rin. El poposește la un han lângă Metz. La cină, în tentativa de a-l omorî i s-a dat de băut un vin contrafăcut care să-i provoace sufocarea. Prudent, acesta n-a consumat la masă nimic, astfel că în timpul nopții, a recunoscut personajele care au intrat în cameră încercând să caute scrisori. Unul din cei doi era părintele Castanède, șeful poliției congreghației de pe toată granița de nord și noul director al Seminarului din Besançon.

4. Concluzie

Lectura romanului *Roșu și negru* a scos la lumină foarte multe aspecte vehiculate de anticlericali. În primul rând ne este prezentată o Biserică dușmană a culturii, a științei și a progresului: *pentru Biserică Franței adevărații dușmani sunt cărțile*. Apoi se prezintă tentativa de a recupera dimensiunea creștină a Franței, pe

¹⁶ Aluzie la versurile anticlericale ale lui Béranger (1780-1857), în Bercescu, S., *Istoria Literaturii Franceze*, Ed. Științifică, București 1970, pp. 362-364.

baza unei tradiții mai vechi, folosindu-se misiunile populare, unde se amestecă politica și religia, credința și supunerea față de Bourboni. Clerul alege un stil de viață monden și folosește religia pentru a face carieră.

Cititorului zilelor noastre afirmațiile lui Stendhal pot părea superficiale, deoarece posteritatea a fost martoră la realizările culturale ale Bisericii franceze dintre care amintim doar operele nemuritoare cum ar fi Patrologia Migne sau seria Sources Chrétienues. Romanul, citit însă de milioane de cititori, a contribuit la răspândirea imaginii Bisericii ca instituție ipocrită, dușmană a științei și culturii.